

*Владимирова В. М.,**доцент кафедри української літератури**Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка*

ХУДОЖНЬО-ПСИХОЛОГІЧНА КОНЦЕПЦІЯ ЖІНОЧНОСТІ В РОМАНІ ВАЛЕНТИНИ МАСТЕРОВОЇ «СУЧА ДОЧКА»

Анотація. У статті стисло аналізується художньо-психологічна рецепція жіночності в романі В. Мастерової «Суча дочка», досліджуються екзистенційні проблеми відчуження особи від суспільства, питання провини, відповідальності, життєвого вибору, наголошується на жіночій жертвовності головної героїні. Письменниця актуалізує мотив справжньої материнської любові, морально-етичних домінант, високого сенсу людських взаємин.

Ключові слова: жіноча проза, художня рецепція, екзистенціальний вибір, концепція жіночності, життєвий простір, материнство.

Постановка проблеми. Останнє десятиліття позначене активним еходженням в українську літературу жінок-письменниць, творчість яких значно розширила діапазон художнього осмислення дійсності, звернула увагу читачів на важливі проблеми онтології. Можна з упевненістю констатувати, що сьогодні жіноче письмо сприяло утворенню галузі науково-дослідницької роботи таких провідних вітчизняних літературознавців, як В. Агєєва, Т. Гундорова, Л. Таран, Т. Тебешевська та ін. Разом із тим ще натрапляємо на альтернативну думку щодо поділу літератури на «чоловічу» й «жіночу», наприклад: «Коли я беру до рук книжку – мене зовсім не цікавить стать автора. Це абсурд. Мене цікавлять перші десять рядків. І якщо вони мене захоплюють, яка різниця, хто їх написав! Цю тему, як на мене, треба давно вже закрити за неактуальністю і якоюсь «нафталіністичністю». А те, що в нас жінки зараз пишуть більше, – це правда. На десяток цікавих жіночих імен – одне-два чоловічих» [1].

Кінець ХХ – початок ХХІ століть знаменувалися в нашій літературі появою таких яскравих талантів, як О. Забужко, Є. Кононенко, М. Матіос, Г. Пагутяк, С. Пиркало, І. Роздобудько та ін., а їхня креативна практика жіночого письма стала цікавим феноменом загальнонаціонального літературного процесу. Наявним фактом літературного сьогодення є перегляд багатьох сутнісних загальнолюдських проблем у світлі жіночої екзистенції, а також вивільнення табуованого в патріархальній культурі жіночого сексуального досвіду.

Письменниці нашого часу подають читачам художні версії нової жінки, здатної не тільки протистояти життєвим негараздам, а й бути прикладом для «сильної половини людства», глибоке занурення в жіночий онтогенез. Це стимулює появу численних дефініцій про особливості жіночого письма, жіночої прози, специфічні риси її характеротворення. Із цього приводу доречними видаються міркування Гелен Сіксу про неможливість вичерпного визначення «жіночої практики письма, і ця неможливість існуватиме завжди, якщо ця практика не буде затеоретизованою, закритою, закодованою, але це не означає, – зауважує дослідниця, – що її немає взагалі» [2].

У центрі творів сучасної жіночої прози зображена героїня, яка волею суб'єктивних обставин чи й через свідомий життєвий вибір опиняється в складних екзистенційних ситуаціях, що

вимагають від неї доленосних рішень, потребують внутрішнього стоїцизму, здатності на самопожертву. Несприятливе, а часом і дегуманізоване середовище не тільки загартує характер героїні, а й прирікає на щоденне виживання, боротьбу за власний буттєвий простір, щасливе материнство, призводить до внутрішнього герметизму.

Відома українська дослідниця Соломія Павличко зауважувала, що в кінці ХІХ – на початку ХХ століть жінки-письменниці започаткували нову стратегію письма й жіночого характеротворення, «майже генетичну запрограмованість на модерністичну революцію... галерею образів нових, сильних жінок» [3, с. 157]. Лакмусом їхніх модерних текстів стали не тільки нові ракурси в погляді на життя, а й образи сильних, цілеспрямованих, темпераментно-чуттєвих жінок, художньо-психологічне осмислення їхнього багатогранного внутрішнього світу, мотивів поведінки, а також дискурс любові та сексуальності [3].

Проза письменниць сьогодення значною мірою продовжує цю літературну традицію, розвиває її в новій якості й у сучасному методологічному прочитанні та читацькій рефлексії набуває нових смислових аспектів наукових досліджень, що, у свою чергу, й визначає актуальність статті.

Нашою метою є з'ясування головних домінант авторської стратегії художньо-психологічного зображення жіночого характеру в романі «Суча дочка». Ця мета передбачає виконання таких завдань: з'ясувати побудні чинники в моделі поведінки головної героїні; дослідити морально-етичний контекст соціуму, в якому вона перебуває; звернути увагу на домінантні засоби характеротворення.

Для виконання поставлених завдань залучено герменевтичний, біографічний методи й елементи системного підходу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Напрацьовуючи нові нарративні стратегії жіночого письма, автори зображують головних героїнь такими, які усвідомлюють ціннісний пріоритет внутрішньої свободи, надають перевагу духовним домінантам над матеріальними цінностями, до яких часто приходять через численні випробування долі. У непростих умовах економічного існування, пізнавши зраду близьких людей і навіть коханого, вони часто потрапляють у складні душевно-травматичні ситуації, що потребують морально-екзистенційного вибору.

Серед численних представників сучасної жіночої прози вирізняються автори глибоко психологічного письма, для якого характерне екзистенційно-діалогічне прочитання. До таких, на нашу думку, і належить Валентина Мастерова – переможниця літературних конкурсів, автор кількох романів, повістей, оповідань. Письменник Олександр Сизоненко в передмові до роману «Суча дочка» резонно відзначає, що «життя власноруч нагородило талановиту письменницю таким рідкісним, таким «закрученим» і дивовижним сюжетом, обравши саме її надзвичайно тонку і вразливу душу, щоб вона з болем і гнівом розкри-

ла одну з найтрагічніших сторінок нашої дійсності – зречення материнства!» [4, с. 5]. Вчинки багатьох героїв цього твору, на його переконання, вивіряються «камертоном народної моралі й духовності» [4, с. 5], що надає зображеним подіям реалістичності й теплої тональності.

Роман «Суча дочка» – твір не тільки про материнство, традиційну вже для української літератури тему нещасливої жіночої долі, а також і про утвердження жіночої автентичності, права на володіння «власним простором» в уніфікованому радянському суспільстві, враженому багатьма хибними духовними цінностями, наявними моделями поведінки, які регламентовані партійним статутом будівника комунізму.

Головна героїня Олена не зазнала справжнього жіночого щастя й уподовж усього твору відчайдушно змушена відстоювати щастя материнське. Глибинний інстинкт материнства, чуйне серце спонукають її усиновити немовля найближчої подруги, й відтоді розпочинається шлях життєвих випробувань героїні, бо стереотипи сільського соціуму кінця 50 – поч. 60-х років ХХ століття не дають їй шансів на повноцінну радість материнства. Затишний родинний простір, «який дихав з усіх кутків материнським теплом» [5, с. 11], красномовно позначений маркерами: «... давні бабині рушники на таких же іконах. Намальована колись дідом Іваном картина у масивній саморобній рамі. На ній дівчина з довгою косою стоїть босоніж на мокрому піску, вдивляється на другий берег ріки, де один, без господаря, кінч п'є воду» [5, с. 11], зникне з появою її на порозі батьківської оселі з немовлям. Цей духовно наповнений інтер'єр асоціюється з дитинством, внутрішньою чистотою, цнотливістю, і героїня в цій ситуації стає приреченою на його десакралізацію, віддалення й неповернення. «Десь у коморі, у старій скрині лежали ще малюнки без рам на домотканому полотні. Оленка відчула, що відривається не тільки від домівки, а й від цілого світу, в якому залишається її дитинство» [5, с. 11]. Його антиподом є непривітний похмурий фабричний будинок у місті, кімнату в якому Олена винайняла з подругою: «Прожитий день у маленькій кімнатці нагадував добровільне ув'язнення, коли дівчина нічого не відчувала, окрім суму за доміркою» [5, с. 12].

Зображуючи подальше життя самотньої жінки-матері, Валентина Мастерова вдається до зображення передбачуваних, на нашу думку, моделей її поведінки: компенсує дитині тепло рідної матері, терпить глумливі посмішки на свою адресу, важко працює, і разом із тим письменниця оприявнює чимало нових смислових акцентів жіночої долі в тоталітарному радянському суспільстві.

Немилосердне людське середовище, в якому існує зневажливе ставлення до жінки з позашлюбною дитиною, постає таким, що привносить різноманітні душевні травматичні ситуації. Набутий у них психотравматичний досвід породжує сумніви, екзистенційну опозицію «Я» зі світом, внутрішній герметизм: «Жила усамітненим від села життям і часом не могла досягнути, що відбувається з нею. Дивилася, ніби збоку, на себе й на людей і намагалася зрозуміти, чи правильно вчинила. І кожного разу життя підказувало протилежні відповіді. Годувала дитину, купала, прала пелюшки. Але все тільки тому, що так треба робити. А коли по кілька ночей маля не давало заснути, докоряла собі, що забрала, і ненавиділа Любу... Спочатку жевріла надія, що та одумається, повернеться й тоді для неї закінчиться ця добровільно взята на себе ганьба» [5, с. 32]. Крім цього, посилює почуття провини перед батьками, бо бачить, як мати «боляче переживає ганьбу, що увійшла у їхній дім разом із дитиною»,

бо «їй і самій боляче, але не від сорому перед людьми, а від образи, що мусить вона і її рідні переносити той сором» [5, с. 29].

Переломною подією в житті Олени став шлюб із Володимиром Мельниченком, переїзд до міста, поява надії на повноцінну родину та щасливе материнство. На момент знайомства з міським кореспондентом Олена невсипушою працею заслужила повагу в односельців, притишила рану в серці, її інтровертне душевне життя цього періоду експліковано в характеристиці «польова царівна». Стан закоханості («вона мріяла про таку любов» [5, с. 82]) став альтернативою її сірим будням, і письменниця майстерно й тонко нюансує любовні переживання героїні, подає читачам різноплановість красномовних художніх деталей. Олена спочатку «ні про що не думала, була настільки щасливою, що аж лякалася свого щастя. Поволі почала зводити до великого міста... Хотіла увібрати у себе його дух, злитися з ним, як злилася душею з рідним селом» [5, с. 92]. Ця гармонія зникає, коли в життя Володимира входить інша жінка, і він надає перевагу новим почуттям, обіцяному батьками матеріальному благополуччю. Тепер уже Олена не здавалася йому тією «польовою царівною», яка колись із гордістю показувала йому власноруч вирощений на колгоспному полі врожай, а «надто приземленою, зі своїми невдачами, чужою дитиною, наївним бажанням бачити світ іншим, ніж тим, яким він був насправді» [5, с. 107]. У цей момент і її жіноче серце вже «чітко вистукувало чоловічу зраду, удар за ударом» [5, с. 107].

Залишившись із сином і новонародженою донькою на розпутті власної долі, героїня знаходить прихисток у чужому селі, ще в довоєнній хаті знахарки баби Степаниди. Як зазначає Стівен Джозеф, «коли людина тим чи іншим чином приймає свою долю й усі страждання, які вона із собою несе, коли вона так чи інакше несе свій хрест, вона навіть у найтяжчих умовах отримує можливість привнести у своє життя більш глибокий сенс. Вона може залишатися хороброю, зберігати гідність, піклуватися про оточуючих. А може забути в боротьбі за виживання про будь-яку гідність і тим самим опуститися до рівня тварини. Людина може або використати подаровану їй можливість, або відмовитися від шансу віднайти моральні цінності, які несе із собою складна ситуація, в яку вона потрапила» [6, с. 34].

Визначальним у характері Олени є граничний вияв співпереживання, що й зріднило її на емоційному рівні зі старою цілителькою Степанидою, яку через усамітнений спосіб життя побоювалися селяни, допомогло залікувати травматичні переживання. Письменниця художньо моделює ситуацію екзистенційного значення емоційної травми, важливості віднайдення контексту внутрішнього розуміння особистості, «емоційного прихистку», який, на думку відомого психолога Роберта Д. Столороу, означає інтерсуб'єктивний контекст, що забезпечує людині стосунки, «в межах яких ... хворобливі емоційні переживання можуть бути зрозумілі, сприйняті й тим самим утримані від дисонації, артикульовані й інтегровані в структуру самості» [7, с. 105]. Сільська цілителька дає можливість Олені бути зрозумілою й почутою, а її мудрі життєві поради («не прислухайся до людського поговору», «якщо до чогось прийшла, щось вистраждала, то й не думай, що всі тебе зрозуміють чи оцінять» [5, с. 155]) помітно розщеплюють внутрішні настанови головної героїні на самотність. «Відчувала, як перейняті від Степаниди знання впливають на неї саму» [5, с. 155].

Валентина Мастерова художньо реєструє такі поняття екзистенціалізму, як внутрішній герметизм, існування особистості у ворожому середовищі. «Травма спонукає нас замис-

литися над нашими цінностями, мотивами, пріоритетами. У результаті ми нерідко відмовляємося від колишніх поглядів на життя і створюємо нові цінності, мотиви й пріоритети... той, хто зазнав негараздів, міцніше стоїть на ногах перед лицем нових труднощів, а страждання дає корисні уроки для життя», – констатує вчений-психолог С. Джозеф [6, с. 165]. Радянська дійсність пропагувала фальшиві духовні цінності, нівелювала унікальність внутрішнього світу особистості, вживлювала почуття страху. Рознарядки колгоспу на посівну, «ржаві оселедці, залежаний товар в магазині», партійні збори – маркери радянської дійсності. «Конкретні люди й цілий народ стають заручниками якогось недоумкуватого лідера, якому бракує елементарного відчуття власної нікчемності, через що летять у прірву роки й десятиліття розвитку держави або ж маленького села, безхарактерного, заляканого війнами, голодом, злидним життям» [5, с. 97]. Жінка-героїня приречена екзистенційно конфліктувати з таким руйнівним соціальним середовищем, відстоювати власну ідентичність. Село, в якому вона прожила більшу частину життя, постає як таке, що не відразу сприймає «інших», однак праця на землі, чудова природа стають важливими умовами повернення Олени до себе справжньої, надають життю нового сенсу.

Перспектива втрати посади, партійні табу значною мірою позначилися на рішенні Віктора Сергійовича покінчити життя самогубством. Він зустрівся Олені після багатьох років самотності для того, щоб «засвітилася щастям» [5, с. 189], щоб не впустила до свого серця заздрісних слів сусідки «суча дочка», бо в ньому «не було місця ні для зневаги, ні для ненависті» [5, с. 195]. Життєва доля героїні роману – приклад набуття й збереження справжньої жіночності, людяності, бо хоча й настраждалася, а залишилася, як тепер говорять про неї односельці, людиною, яка «має душу в порядку» [5, с. 191].

Помітне вміння письменниці утримувати сюжетну інтригу, читач має можливість спостерігати, як ставиться героїня до світу, що впливає на зміни в її характері, а все це, без сумніву, сприяє читабельності твору.

Висновки. Письменниця зображує складний світ жінки-матері, подає варіанти прожиття героїнею різних екзистенційних ситуацій, перманентних змін себевідчуття, переборення стану самотності, збереження високого духовного жіночого начала.

Роман Валентини Мастерової культивує світ морально-етичних цінностей, важливих для сьогодення, а окреслена в ньому життєва мудрість спонукає читачів до глибоких роздумів про важливі проблеми людського існування. Такі провідні людські інстинкти, як інстинкт життя, материнства, успішно протидіють деструктивним імпульсам і на сторінках роману синтезуються в цікаво виписаному характері головної героїні.

Перспектива подальших літературознавчих досліджень полягає в обстеженні інших ракурсів художнього світу творів письменниці, зокрема таких, як проблематика, жанрова специ-

фіка, домінантні елементи характеротворення. Все це, на наше переконання, доповнить поняття такого феномена, як жіноча проза.

Література:

1. Роздобудько І. Життя – свобода / І. Роздобудько [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://lif.pravda.com.ua /person/2011/11/28/90110>.
2. Сиксу Э. Хохот Медузы / Э. Сиксу [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.proza.ru/2016/07/03/901>.
3. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі : [монографія] / С. Павличко. – К. : Либідь, 1997. – 360 с.
4. Сизоненко О. Свята правда / О. Сизоненко // Мастерова В. Суча дочка : [роман] / В. Мастерова ; передм. О. Сизоненка. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – С. 5–6.
5. Мастерова В. Суча дочка : [роман] / В. Мастерова ; передм. О. Сизоненка. – Х. : Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», 2016. – 240 с.
6. Джозеф С. Что нас не убивает. Новая психология посттравматического роста / С. Джозеф ; пер. с англ. И. Ющенко. – М. : Карьера Пресс, 2015. – 352 с.
7. Столоруо Роберт Д. Травма и человеческое существование. Автобиографические, психоаналитические и философские размышления / Роберт Д. Столоруо ; пер. с англ. – М. : Когито-Центр, 2016. – 120 с.

Владимирова В. Н. Художественно-психологическая концепция женственности в романе Валентины Мастеровой «Сучья дочь»

Аннотация. В статье кратко анализируется художественно-психологическая рецепция женственности в романе В. Мастеровой «Сучья дочь», исследуются экзистенциальные проблемы отчуждения личности от общества, вины, ответственности, жизненного выбора, акцентируется на женской жертвенности главной героини. Писательница актуализирует мотив истинной материнской любви, морально-этических доминант, высокого смысла человеческих взаимоотношений.

Ключевые слова: женская проза, художественная рецепция, экзистенциальный выбор, концепция женственности, жизненное пространство, материнство.

Vladymyrova V. Artistic-psychological concept of femininity in the novel “The Daughter of the Bitch” by Valentyna Mastierova

Summary. In the article artistic-psychological reception of femininity in the novel “The Daughter of the Bitch” by Valentyna Mastierova is shortly analyzed, existential problems of personality alienation from society, fault, responsibility and life choice are examined, and it is also accentuated on woman’s self-sacrificingness of the main character. The authoress actualises motive of the true mother’s life, moral-ethic dominants, high meaning of human relations.

Key words: feminine prose, artistic reception, existential choice, conception of femininity, life space, maternity.